

Neslihan KANSU-YETKİNER

Çeviribilim ve Edimbilim İlişkisi Üzerine

İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, 2009. 153 sayfa. ISBN: 978-975-8789-33-7

■ Elif OKUR*

İngilizce'de "pragmatics" Arapça'da "التداولية" (et-tedâvuliyye) şeklinde isimlendirilen edimbilim, Latince'de "iş, fiil" manasındaki "pragmaticus" kelimesine dayanmaktadır.¹ Edimbilim, dilin kullanımını inceleyen; 20. yy'da Avrupa'da ortaya çıkan bir bilim dalıdır. "Pragmatics" teriminin ilk defa Amerikalı felsefeci Morris tarafından göstergebilim kapsamında kullanıldığı görülmektedir. 20.yy'dan günümüze kadar dilbilimcilerin dikkatini çeken, hakkında Avrupa'dan sonra dünyanın çeşitli bölgelerinde çalışmalar yapılan ve böylelikle hızla gelişen edimbilim, disiplinlerarası çalışmalara da konu olmuştur/olmaktadır.² Edimbilimin çeviribilim, dil bilimi, dil felsefesi, dilbilgisi, edebiyat ve antropoloji gibi ilimlerle ilişkisine dair çalışmalar yapılmaktadır. Disiplinlerarası yapılan bu çalışmalardan biri de 2009 yılında Neslihan Kansu-Yetkiner tarafından edimbilim ve çeviribilim literatürüne dahil edilen "Çeviribilim ve Edimbilim İlişkisi Üzerine" isimli eserdir. Yeni bir çalışma alanı olan edimbilimsel yaklaşımların çeviribilime katkısını inceleyen kitap, Türkiye'de bu konudaki ihtiyacı sınırları ölçüsünde karşılayan ve alana bilimsel birikim sağlayan ilk eser olma özelliğine sahiptir. Eser bir giriş, 5 ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Eserin "Edimbilim Üzerine" konulu ilk bölümünde; Edimbilimin Konu Alanı, Doğuşu ve Temel Konu Başlıkları alt başlıklar olarak yer almaktadır. Burada önce edimbilimin tarifi yapılarak, bu yeni ilmin doğuşu ve gelişimi hakkın-

* Arş. Gör. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı. E-Posta: okurelif26@hotmail.com ORCID ID: <http://www.orcid.org/0000-0001-8718-4698>

1 Engin Yılmaz, *Edim Bilimine Giriş Kavram-Kuram-Uygulama*, (Ankara: Pegem Akademi, 2020), 4.

2 Neslihan Kansu-Yetkiner, *Çeviribilim Edimbilim İlişkisi Üzerine*, (İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, 2009), 5.

da bilgi verilmektedir. Edimbilimin ortaya çıkmasına katkı sağlayan felsefi, bilişsel-edimbilimsel ve toplumsal bakış açılarından bahsedilmektedir. Felsefi bakış açısının edimbilime etkisi üzerinde durulurken edimbilime yön veren iki okuldan söz edilmektedir. Bunlardan ilki, göstergebilimin temellerini ortaya atan ve göstergebilimi sözdizimi, anlam bilim ve edimbilim şeklinde üçe ayırarak edimbilim terimini ilk defa kullanan Morris'in ve Peirce'nin geleneğini izleyen Amerikan okuludur. Diğeri ise anlam konusunda çalışan Wittgenstein, söz-eylem kuramını ortaya atan J. L. Austin ve bu kuramı genişleten Searle'nin geleneğini izleyen İngiliz okuludur. Bilişsel-edimbilimsel bakış açısının temelini ise Grice tarafından ortaya atıldığı ve konuşmacının kastettiği şeyin dinleyici tarafından anlaşılması üzerine kurulan bir yaklaşım olduğu ifade edilmektedir. Üçüncü yaklaşımda ise, dilbilim çalışmalarını sosyal ve etkileşimsel bir boyuta taşıyarak söylem ve bağlamı ön plana çıkaran toplumsal bakış açısından bahsedilmektedir.

İlk bölümde ele alınan konulardan sonra Austin'in Söz-Eylem kuramı, Grice'nin Sezdirim ve İşbirliği ilkesi, İncelik Kuramı ve Bağlam gibi edimbilimin temel konu başlıklarıyla devam edilmektedir. Yazarın belirttiğine göre söz eylem kuramı, ilk defa Austin tarafından ortaya atılan ve bir konuşmada iletişimi gerçekleştiren tarafların söyledikleri sözlerin aynı zamanda bir eylem gerçekleştirdiğini ifade eden bir yaklaşımdır. Austin'den sonra söz-eylem kuramı Searle tarafından genişletilerek sınıflandırılmaktadır. Sezdirim ve işbirliği ilkesi ise Grice tarafından ortaya konulan bir kuramdır. Grice, konuşmacının sözlerinde ima ettiği şeye sezdirim, konuşmacıların iletişim sırasında ortak amaçlar gütmesine işbirliği ilkesi demektedir. Üçüncü konu başlığında, kişilerarası ilişkilerde muhababa ve muhababın sosyal konumuna uygun olarak dilin nasıl kullanıldığını inceleyen incelik kuramıyla ilgili üç temel yaklaşımdan bahsedilmektedir. Ardından içeriği hakkında fikir birliği olmaması dolayısıyla bağlam kuramı hakkında farklı dilbilimcilerin görüşlerine yer verilmektedir.

İkinci bölümde "Kültürlerarası Aktarım Olarak Çeviri Çalışmaları ve Edimbilim" konusu; Çeviribilim-Edimbilim İlişkisi, Yorumlama Süreci ve Edimbilim, Değerlendirme Süreci ve Edimbilimsel Eşdeğerlilik, Çevirmenin Edimbilimsel Donanımı ve Çeviri Çalışmalarında Edimbilimsel Başarısızlıklar olarak beş alt başlıkta incelenmektedir. İlk olarak çeviribilim ve edimbilim ilişkisi ele alınmaktadır. Burada edimbilimin kaynak metindeki anlamı çözümlemede çevirmene fayda sağladığı ve böylelikle metnin erek dile aktarımının daha doğru bir şekilde gerçekleştiği ifade edilmektedir. İkinci olarak yorumlama süreci ve edimbilim ilişkisi üzerinde

durulurken, metinde kastedilen manayı bulmanın ve yazarın metindeki maksadının daha iyi şekilde anlaşılmasını sağlamanın edimbilimin temel amacı olduğu, okurun metnin altında yatan kavramsal ilişki ağına ulaşması ve kendi birikimiyle metni anlaması gerektiği belirtilmektedir. Üçüncü olarak değerlendirme süreci ve edimsel eşdeğerlilik konusuna değinilirken, çeviribilimde önemli bir kavram olan eşdeğerlilik konusundaki görüş farklılıklarına ve eşdeğerliliğin kavramlaştırılması sürecine yer verilmektedir. Dördüncü olarak çevirmenin edimbilimsel donanımı iletişimsel edinç ve çeviri edinci olarak iki bağlamda ele alınmaktadır. Son olarak çeviri çalışmalarında edimbilimsel başarısızlıklardan söz edilmektedir. Konunun devamında edimbilimsel başarısızlığın tanımının ilk kez kim tarafından yapıldığı ve bu duruma yol açan sebepler üzerinde durulmaktadır.

“Edimbilimsel Yaklaşımın Çeviri Çalışmalarına Yansıması” şeklindeki üçüncü bölümde çeviri çalışmalarına edimbilimin katkısı ele alınmaktadır. Edimbilimin bu alana katkısı; İşlevsel Edimbilimsel Çeviri Eleştirisi Modeli, Bağıntı Kuramı ve Çeviri Çalışmaları, Makine Çevirisine Edimbilimsel Yaklaşım, Edimbilim ve Çeviri Eğitimi alt başlıklarıyla incelenmektedir.

İşlevsel edimbilimsel çeviri eleştirisi modeli şeklindeki ilk alt başlıkta, House’un kurucusu sayıldığı işlevsel modelin amacından ve anlamın erek dile aktarımının nasıl yapılacağından bahsedilmektedir. Ardından bu yaklaşımda House’un kaynak ve çeviri metni arasındaki bağlamsal ilişkiyi ve işlevsel değerliliği incelediği 3 temel üzerinde durulmaktadır. Bu eleştiri modelinin her iki metin üzerinde somut ölçülerle çeviri eleştirisi yapılabilmesi için bir şablon sunduğu, yazar tarafından belirtilmektedir.

İkinci alt başlık bağıntı kuramı ve çeviri çalışmalarında, bu yaklaşıma büyük katkısı olan “yeterli bağıntı” ve “gerekli/gereksiz çaba” kavramlarından bahseden Gutt’ın düşüncelerine yer verilmektedir. Gutt’ın bu yaklaşımının başka kuramcılar tarafından eleştiri almasına rağmen çeviri metni çözümlemesine sağladığı katkı ifade edilmektedir.

Üçüncü alt başlık makine çevirilerine edimbilimsel yaklaşımdır. Konuyla ilgili ilk olarak, yapı temelli yaklaşımların sınırlılıkları üzerinde durulmaktadır. Ardından 1990 öncesi ve sonrası makine destekli çeviri çalışmalarında yapılan araştırmalardan bahsedilmektedir. 1990 öncesi çalışmaların yetersizliğinin; 1990 sonrası sistematik adımlarla giderildiği ve edimbilimsel yaklaşımların bu süreçte kullanılmaya başlandığı ifade edilmektedir. Bu adımların ardından eserde makine çevirilerinde edimbilimsel yaklaşımın amacından bahsedilmektedir.

Bölümün edimbilim ve çeviri eğitimi şeklindeki dördüncü ve son alt başlığında ise çeviri eğitimindeki yedi temel yaklaşımdan söz edilerek edimbilimsel yetinin kazandırılmasının çeviri eğitimine faydası üzerine durulmaktadır.

Dördüncü bölümde “Bir Sözeylem Olarak Sözlü Söylemde ‘Yemin’ Çevirileri Üzerine” başlığı ile edimbilimin temel konularından söz-eylem olarak yemin ifade eden sözcükler ve bu sözcüklerin çevirilere yansımaları incelenmektedir. Bunun için kitapta Sosyo-Kültürel Bağlamda Yemin, Sözeylem ve Çeviri Uygulamaları, Veri ve Yöntem, Bulgular ve Tartışma şeklinde alt başlıklara yer verilmektedir. Çalışmada yemin örnekleri verilirken dört tiyatro eserinden hareket edilmekte ve bu tiyatro metinlerinde geçen yemin ifadelerinin erek dile çevirileri okuyucuya tablolar halinde sunulmaktadır. Farklı yemin ifadelerine yer verildikten sonra Türkçede günlük konuşmada çok sık rastlanan “valla” yemin ifadesinin kullanımları ve farklı çevirileri de tabloya dönüştürülerek özetlenmektedir. Buradan sözeylemlerin erek dile çevirisinde kültürel etkenler, cümlenin bağlamı ve dilin yapısı nedeniyle bazı farklılıklar meydana geldiği örneklerle gösterilmektedir.

“Edimbilimsel Bağlamda Çeviri Sürecinde Belirtikleştirme” konusu beşinci bölümde incelenirken; Dilbilimsel Bakış Açısı ile Belirtikleştirme, Çeviri Çalışmalarında Belirtikleştirme Kavramı, Belirtikleştirme Çeşitleri, Veri ve Yöntemler ve son olarak Çözümlemeler alt başlıklarına yer verilmektedir. Belirtiklik ve örtüklük kavramları dilbilim ve çeviribilim açısından ortaya konulmaktadır. Bu bölümde bazı dilbilimcilerin belirtikleştirme konusundaki görüşleri ifade edildikten sonra kavramın, yapılış nedeni ve oluşturulma biçimlerine göre sınıflandırılmasına yer verilmektedir. Konunun açıklanmasının ardından Türkçedeki “şey” kelimesinin kullanımı örnek verilerek Can Yücel’in “Şeyist” adlı şiirinin İngilizceye çevirisindeki belirtikleştirme süreci incelenmektedir. Şiir metni üzerinden; kaynak metinde olmayan noktalama işaretlerinin erek metinde bulunması “mantıksal-görsel belirtikleştirme”; kaynak metinde örtük olan kavramların çeviride belirli bir yöne yönlendirilerek anlamının daraltılması “sözcükdilbilgisel belirtikleştirme”; erek dile çeviride tümcenin daha iyi anlaşılması için kelimesi kelimesine bir çeviri yapmadan eşdizim ve sözdizimi gibi farklı yapılarla mananın okuyucuya verilmesi “sözdizimsel belirtikleştirme”; mananın daha iyi anlaşılması için kaynak metinde bulunmayan bağlaçlara erek metinde yer verilmesi “bağlaçlarla sözdizimsel belirtikleştirme”; kaynak dil ve erek dil arasındaki kültürel farklılıklardan doğan anlaşılma durumları gidermek amacıyla çevirmenin açıklayıcı ifadelerde bulunması “metinsel belirtikleştirme” şeklinde açıklanmaktadır.

Eserin sonuç bölümünde, edimbilimin çeviri sürecinde çevirmene sağladığı katkıdan bahsedilerek, çeviri çalışmalarının edimbilimin iyi bir şekilde bilinmesiyle olumlu gelişme kat edebileceği söylenmektedir. Ayrıca kitapta son olarak edimbilim ve edimbilim-çeviri ilişkisine dair derslerin çeviri eğitimi müfredatına konması gerektiği şeklinde öneride bulunularak araştırmacılara bu alanda çeşitli çalışma başlıkları da sunulmaktadır.

Yapılan inceleme ve değerlendirmeler bu kitabın alan yazında bilimsel çalışmaların yeni hız kazandığı edimbilimin tanıtılması açısından önem taşıdığı sonucuna götürmektedir. Ancak eserin alana en fazla katkısı edimbilimin çeviribilimle ilişkisini ele alarak konuyla ilgili disiplinlerarası bir çalışmayı ortaya koyması olduğu söylenebilir. Zira Türkiye’de günümüzde edimbilim hakkında kitap, makale ve tez gibi yeni çalışmalar yapılmasına rağmen tanıtımını yaptığımız eserin basıldığı tarihte alanı ele alan bir kitap çalışması tespit edilebildiği kadarıyla yoktur. Bu açıdan eser Türkiye’de kendi türünde ilk kitap çalışması olması, daha sonrakilere öncülük etmesi ve alanda ihtiyacı gidermesi hasebiyle önemli bir boşluğu doldurmaktadır, denilebilir. Ayrıca eserin edimbilim ve çeviribilim üzerine çalışma yapan araştırmacıların temel başvuru kaynaklarından biri olduğu/olacağı da ifade edilebilir.

Kaynakça

Kansu-Yetkiner, Neslihan. *Çeviribilim Edimbilim İlişkisi Üzerine*. İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, 2009.

Yılmaz, Engin. *Edim Bilimine Giriş Kavram-Kuram-Uygulama*. Ankara: Pegem Akademi, 2020.